

implementing of pedagogical innovations; grounded the reorientation of education process on subject-subject work, which has learning experience.

Key words: *innovative educational activities, innovative development, subject-subject work, professional connections, intellectualization, interactive methods of learning.*

Євтух Микола Борисович – дійсний член (академік) Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, академік-секретар Відділення вищої освіти НАПН України (м. Київ, Україна).

Яшник Світлана Валеріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна).
E-mail: iashnyks@gmail.com

Yevtukh Mykola Borysovych - actual member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician-Secretary of the Department of Higher Education of the NAPS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Iashnyk Svitlana Valeriivna – Ph. D. in pedagogic, Associate Professor of social work an psychoogy department in National university of bio-recourses and use of nature of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: iashnyks@gmail.com

УДК 37.017.92

ДУХОВНИЙ САМОРОЗВИТОК І САМООРГАНІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПЛАНЕТАРНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Є. А. Зеленов

В статті аналізується процес духовного саморозвитку та самоорганізації як складової частини планетарного виховання студентської молоді. Визначаються сутність цього процесу та його основні принципи.

Ключові слова: *духовний саморозвиток, духовна самоорганізація, планетарне виховання, студентська молодь*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Одним із важливих завдань виховної роботи із студентами у вищих навчальних

зкладах є створення умов для формування у них стійкої потреби та умінь духовного саморозвитку та самоорганізації. Актуальність цього напрямку виховної роботи у ВНЗ обумовлена, перш за все, кризою духовності не тільки в нашій країні, але й по всьому світу. Науковці з тривогою констатують цю тенденцію як прояв глобальної системної кризи цивілізації останніх десятиліть. Особливу загрозу ця тенденція має в колах студентської молоді. І тут її треба аналізувати в кількох площинах. По-перше, особистісна площина. Саме в цій площині людина набуває в результаті різноманітних духовних практик необхідний їй духовний досвід. Завдання викладачів – спрямувати процес набуття такого досвіду у річище загальнолюдських цінностей. Як пише В. Безрукова, «духовний розвиток людини – це осмислення нею свого високого призначення в житті, поява відповідальності перед сьогоднішніми і майбутніми поколіннями, розуміння складної природи всесвіту і потяг до постійного морального вдосконалення» [1, с. 6]. Духовний розвиток студента можна виявити через рівень розвитку його інтелекту, свідомості, ієрархію його потреб, коло його інтересів, мотиви його вчинків, ступінь моральності його поведінки, через рівень його соціального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Як відомо, духовний розвиток протікає нерівномірно. І. Подласий стверджує, що між віком людини та темпами духовного розвитку виявляється зворотна пропорційна залежність: чим нижчий вік, тим вищий темп духовного розвитку [8, с. 121-123]. Ми не зовсім згодні з автором, бо вважаємо, що саме в студентському віці створюються оптимальні умови для якісного стрибка – переходу процесу духовного розвитку до найвищого рівня – процесу духовного саморозвитку та самоорганізації. Студентській вік надає великі можливості для формування духовної сфери індивіда на основі засвоєння і присвоєння загальнолюдських, планетарних цінностей – Добра, Справедливості, Краси тощо.

На думку Б. Лихачова, змістовною стороною інтелектуального розвитку є розвиток загально-духовний, що включає певний обсяг основних наукових знань про світ та здатність до філософської, конкретно-історичної оцінки дійсності [5, с. 52]. Але ж відомо, що саме в студентському віці відбувається чи не найінтенсивніший процес інтелектуального розвитку майбутнього фахівця. Цим обумовлений і інтенсивний духовний розвиток молоді людини, який має піднятися до вищого рівня – рівня саморозвитку. Не варто сподіватися, що цей результат може бути досягнутий за ті п'ять-шість років, що студент

перебуває у ВНЗ (хоча намагатися цього досягнути, звісно, потрібно). Завдання виховної роботи у вищій школі, на нашу думку, –надати певного незворотного спрямування духовному розвитку людини, спрямування на загальнолюдські цінності, на визнання планетарної єдності людства, на гуманізм.

Як вважає О. Киричук, духовний розвиток – це процес і результат незворотних кількісних та якісних змін у ціннісно-орієнтаційній структурі індивіда; спрямованість, сталість і дієвість цінностей як вищої диспозиційної структури особистості, процес усвідомлення самого себе, свого минулого й теперішнього; пошук і знаходження в ієрархізованому ціннісному просторі варіанту смислу життя (любов до життя, унікальність духовного «Я», життєздатність); урівноваження турботи про власне життя з трансцендентальним, ідеєю чи ідеалом, що переступає і перевищує межі життя; підпорядкування ідеалові оборони честі, волі, віри, героїчної форми життя, боротьби в ім'я вищої форми буття; ідентифікація з етносом, нацією, державою [4, с. 15-18].

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. На нашу думку, сутність духовного саморозвитку і самоорганізації людини – це процес пізнання студентом своїх переваг та недоліків, розвиток та використання перших і нейтралізація чи викорінення других. Метою цього процесу є розв'язання декількох завдань. В ближній перспективі – це оптимізація свого життя (навчального, громадського, особистого), в середній перспективі – це отримання ефективної, результативної освіти, у далекій перспективі – це реалізація свого професійного, творчого, громадянського потенціалу з найбільшою ефективністю та користю як для суспільства, так і для самої особистості.

Метою цієї наукової розвідки є визначення сутності процесу духовного саморозвитку та самоорганізації студентської молоді, його основних принципів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Якщо розглядати духовну самоорганізацію в соціальній площині, то її можна трактувати як процес постійної організації внутрішнього світу індивіда на основі його прагнення жити в соціумі за законами Добра, Істини, Краси. Цей процес здійснюється як за рахунок зовнішніх імпульсів (спеціально організовані педагогічні впливи, стихійні, але від цього не менш ефективні, впливи соціального середовища тощо), так і за рахунок внутрішньої спрямованості особистості. Цей процес є стрижнем

процесу планетарного виховання студентської молоді, причому від його ефективності залежить спрямованість вектору розвитку особистості – чи на сприяння прогресивному розвитку людства, чи на спротив, саботаж (хай навіть внутрішній), несприйняття цього шляху. За великим рахунком від успіху процесу духовної самоорганізації студентської молоді залежить майбутнє людства. Адже студентство – це майбутня еліта в самих різних сферах людської життєдіяльності. І від того наскільки ця еліта буде спрямована на постійний духовний саморозвиток через духовну самоорганізацію залежить якість та спрямованість її практичних рішень, що будуть стосуватися доль мільйонів людей не тільки в їх рідній країні, але й у всьому світі.

Вища школа надає для духовного саморозвитку та самоорганізації студентів певні умови:

- значно більше самостійності ніж у середній школі;
- навчальний процес у вищій школі значною мірою зорієнтований саме на здатність студента до саморозвитку та самоорганізації;
- самостійність, особливо попервах, надає можливість студенту зробити свої власні помилки, але ж відомо, що досвід – найкращий вчитель, в тому числі і негативний;
- створення широких можливостей для духовного саморозвитку та самореалізації, самоствердження та самоорганізації студентської молоді (гуртки за інтересами, клуби, творчі об'єднання, спортивні секції, громадські організації тощо). Це вимагає від студента мобілізації своїх здібностей до духовного саморозвитку та самоорганізації, щоб «пошуки себе» були ефективними;
- сам процес дорослішання, що співпадає з перебуванням молоді людини у вищій школі, природним чином штовхає студента до пошуків засобів більш ефективного духовного саморозвитку і самоорганізації, тому обов'язок викладача вищої школи – надати йому тактовну педагогічну підтримку цього складного процесу;
- система студентського самоврядування, що так чи інакше існує у всіх вищих навчальних закладах (в одних ВНЗ вона більш розвинута, в інших – менш). Ця система базується саме на прагненні студентів до самовизначення, саморозвитку (в тому числі – духовному), до самоідентифікації, що природним чином штовхає їх до розвитку і закріпленню здатності до самоорганізації;
- тенденція до збільшення частки самостійної роботи в загальному обсязі навчальної роботи;

– тенденція переходу до дистанційного навчання, яке вимагає від студента дуже сильної мотивації, залізної волі, високого рівня розвитку здатності до самоорганізації свого життя (в тому числі навчальної діяльності).

Для розуміння процесу формування у студентів здатності до духовної самоорганізації та саморозвитку варто застосувати синергетичний підхід. Він базується на теорії розвитку складних систем, що самоорганізуються. До цих систем безумовно належить і людина.

У філософському словнику синергетика визначається як «сучасна теорія самоорганізації, нове світобачення, пов'язане з дослідженням феноменів самоорганізації, нелінійності, нерівноваженості, глобальної еволюції, вивченням процесів становлення «порядку через хаос» (І. Пригожин), біфуркаційних змін, безповоротності часу, нестійкості як основоположної характеристики процесів еволюції» [7, с. 618].

Важливість синергетики для теорії планетарного виховання студентів полягає, перш за все, в тому, що вона має справу з відкритими системами, що саморозвиваються, які трактуються досить широко: це будь-який об'єкт, що взаємодіє із зовнішнім для нього світом, який впливає на об'єкт, змінюючи його структуру та зміст за особливими закономірностями. Інформаційні системи передбачають суб'єктів їх використання (при створенні або сприйнятті), і тому їх функціонування і розвиток носить принципово інший характер, пов'язаний із суб'єктивністю.

Синергетика дозволяє перейти від «лінійного» мислення, що склалося в рамках механічної картини світу, до нелінійного, відповідного нового етапу функціонування науки. Більшість об'єктів (природні, екологічні, соціально-природні комплекси, економічні структури), що вивчаються нею, є відкритими, нерівноважними системами, керованими нелінійними законами. Всі вони виявляють здатність до самоорганізації, а їх поведінка визначається попередньою історією їх еволюції [Див.: 2, с. 7].

Актуальність формування саме нелінійного синергетичного мислення у майбутньої інтелектуальної, політичної, економічної, культурної еліти суспільства диктується декількома чинниками:

- *загрозою глобальної екологічної кризи*, викликаної техногенною діяльністю людства, що потребує здатності до вибору оптимальних шляхів подальшого розвитку;
- пришвидшенням темпу сучасного життя;

- процесом зміни загальної педагогічної парадигми;
- необхідністю формування планетарної свідомості людства для розв'язання нагальних планетарних проблем;
- *постійним зростанням обсягу інформаційних потоків*, що визначають прийняття рішень у всіх сферах життєдіяльності людини.

Як показують численні дослідження філософського, культурологічного, соціологічного, психологічного плану технократичне мислення, що притаманне більшості правлячої еліти, вже не відповідає тим завданням, що поставили перед людством і навіть несе в собі безпосередню загрозу його існуванню.

Технократизм, як спосіб мислення, передбачає частковість, однобічність, жорстокість, однозначність, розгляд засобу як мети. Це сучасна форма догматичного, механістичного світогляду й діяльності. Причини виникнення саме такої форми світогляду й мислення криються, на нашу думку, в самій природі сучасного виробництва й, перш за все, у жорсткій, адміністративно-командній формі його організації, що має стійку тенденцію до розповсюдження на всі сфери життя людини. Можна навіть стверджувати, що оскільки сучасна цивілізація носить здебільшого «машинний» або «техногенний» характер, то породжена цією цивілізацією людина впроваджує відповідний спосіб взаємодії з природою, що базується на механічних принципах, закладених в техніці.

Технократичне мислення не може привести індивіда до самопізнання й пізнання істини, бо такої мети воно навіть і не передбачає.

Альтернативою технократичному мисленню, технократичному світогляду, технократичному світовідчуттю як вважають багато філософів, психологів, педагогів може стати синергетичне мислення, що відображає нелінійний, вірогідний, що самоорганізовується світ.

Однією з ознак нелінійного мислення дослідники вважають усвідомлення значення вибору в динаміці розвитку систем і дії, направлені на створення умов свободи його здійснення на всіх рівнях освіти, особливо на рівні того, хто навчається.

Багато авторів відзначають, що «синергетично» мислячі історик, політолог, економіст вже не можуть оцінювати те чи інше рішення за допомогою прямолінійного порівняння попереднього й подальшого станів: вони зобов'язані порівнювати реальний хід наступних подій з вірогідним ходом подій при альтернативному ключовому рішенні.

Зрозуміло, таке мислення вимагає незрівнянно більшої кількості інформації та великих інтелектуальних зусиль, що взагалі відрізняє наукове міркування від буденного, більш залежного від впливу сьогохвилинних настроїв, політичних симпатій і антипатій.

Планетарне виховання призначено підготувати майбутню інтелектуальну еліту до вирішення глобальних планетарних задач з урахуванням екологічних, соціальних, демографічних, духовно-моральних наслідків прийнятих рішень. Адекватним глобальним викликом людству ми вважаємо саме гнучке синергетичне нелінійне мислення, синергетичне світобачення, світосприйняття.

Будь-який процес має будуватися на певних принципах, які повинні складати струнку систему. Саме ця система обумовлює і гарантує ефективність процесу духовної самоорганізації студентської молоді.

Під принципами виховання зазвичай розуміють керівні положення, що відображають загальні закономірності процесу виховання і визначають вимоги до змісту організації та методів виховного процесу [9, с. 258-263], чи систему вимог, які визначають мету, зміст, методи і форми організації виховання [6, с. 32-52].

Нам видається, що система принципів духовного саморозвитку та самоорганізації студентської молоді має виглядати таким чином:

– Принцип пріоритету духовного перед матеріальним, прагматичним. Цей принцип виглядає дещо утопічним, ідеалістичним, але якщо ми врахуємо те, що по всьому світу фахівці різних напрямів б'ють на сполох з приводу все більшого засилля прагматизму, меркантилізму, потягу до придбання все більшої кількості матеріальних благ, то стає зрозумілим: проблема загрози тотальної меркантильності є занадто серйозною, щоб нехтувати нею. Альтернативою цьому «брутальному меркантилізму» може стати самоорганізація внутрішнього світу людини саме за цим принципом. Цей принцип зовсім не передбачає постійну відмову людини від матеріальних благ, від добробуту, від кар'єри тощо, такий собі певний «духовний ригоризм», таку собі «рахметовщину». Навпаки, людина має жити в реальному світі, наповненому привабливими та корисними речами, досягненнями та ознаками цивілізації. Але у духовно здорової людини матеріальні і духовні потреби та запити мають бути гармонійно поєднані з певною перевагою у бік духовного.

– Принцип установки на кінцеву перемогу Добра у планетарному розвитку людства. В основі цього принципу лежить аналіз історичного

поступу розвитку цивілізації. Цей аналіз свідчить, що в кінцевому рахунку Добро завжди перемагає, навіть якщо на перший погляд цього не відбувається. Мова йде про моральне, планетарне Добро, а не про цивілізаційне, державне, національне чи особистісне Добро. Окрема особистість чи народ, нація може бути переможеною Злом, але людство не програє ніколи, звичайно, якщо мати на увазі історичну перспективу.

– Принцип базування процесу духовної самоорганізації та саморозвитку на загальнолюдських, планетарних цінностях. Цей принцип використовує ідею планетарної єдності. Ця ідея полягає у визнанні того факту, що основний вектор соціального, економічного, духовного політичного розвитку людства є рух до з'єднання, співробітництва, взаємодії. В русі за цим вектором історичного розвитку людства поступово виробились і продовжують вироблятися загальнолюдські, планетарні цінності. Ідеальним завершенням цього процесу є об'єднання людства в єдину планетарну цивілізацію, суть якої добре виражає принцип китайської філософії «дао» – єдність у різності. Якщо застосувати до розуміння цього процесу синергетичний підхід, то можна констатувати, що взаємодія, взаємовплив, взаємозбагачення різноманітних цивілізацій і культур буде викликати ефект синергії, коли результат об'єднання різних компонентів значно якісно перевищує результат їх механістичної, арифметичної суми.

– Принцип використання здобутків національної і світової культури у процесі духовної самоорганізації та саморозвитку базується на тому незаперечному факті, що будь-який напрямок виховання має завжди будуватися на національному ґрунті, на національних традиціях, культурних досягненнях тощо. Адже національна культура завжди за самою своєю природою гуманістична. Її найкращі здобутки стають надбанням всього людства, компонентами світової культури. Нехтувати могутнім педагогічним потенціалом національної і світової культури було б великою помилкою.

– Принцип використання ефекту взаємодії мистецтв у процесі духовної самоорганізації та саморозвитку студентської молоді. Відомий філософ М. Каган виділяв як основні три мистецтва – літературу, музику, живопис. Вони мають особливі можливості проникнення в духовне життя людини, яке має три головні сфери – сферу думки, сферу відчуття і сферу уявлення. Міцний зв'язок, що існує між музикою, літературою та образотворчим мистецтвом, визначається тим, що кожне з цих мистецтв своїми специфічними засобами розкриває внутрішній світ людини, особливості навколишнього світу.

М. Каган вважав, що роботу думки може адекватно передавати тільки слово – тому словесні мистецтва з найбільшою повнотою, глибиною, тонкістю утілюють розвиток людського життя. Музика стоїть в такому ж відношенні до життя відчуття, до людських переживань, тому структура музичного образу інтонаційна. Живопис адекватно передає людські уявлення в тій формі, яку дає їм реальне плотське сприйняття дійсності. Тим самим література, музика і живопис охоплюють духовне життя людини всебічно і повно, а їх різні поєднання і взаємодії дозволяють передавати взаємозв'язки процесів, що в ньому протікають [3, с. 3-12].

– Принцип використання для процесу духовної самоорганізації та саморозвитку особистості ефекту занурення у гуманістичний дискурс людства. Духовне вдосконалення – це процес сходження особистості до вершин Духу, Справедливості, Краси, Віри. В принципі цей процес триває все життя, правда, на різних вікових етапах – з різною інтенсивністю. Але саме в студентському віці процес духовного вдосконалення чи не найінтенсивніший. Саме в цей період молода людина долучається до гуманістичного дискурсу людства.

– Принцип переведення духовної самоорганізації та саморозвитку у практичну площину (вчинки, дії, діяльність взагалі) виступає як критерій успішності цього процесу і як умова для його корекції (при необхідності) та подальшого руху. Адже виявити правильність та схвалюваність своїх духовних установок людина може тільки через аналіз своїх вчинків, дій і взагалі діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, нами визначена як сутність процесу духовного саморозвитку та самоорганізації студентської молоді, так і основні принципи цього процесу, дотримання яких сприяє його ефективності.

Література

1. Безрукова В.С. Педагогика. – Екатеринбург, 1996.
2. Доброзравова И.С. Синергетика: становление нелинейного мышления. – К.: Либідь, 1990. – 147 с.
3. Каган М.С. Взаимодействие искусств в педагогическом процессе // Взаимодействие искусств в педагогическом процессе. Межвуз. сб. науч. тр. – Л., 1989.
4. Киричук О.В. Концепція організації навчально-виховного процесу в школі розвитку // Рідна школа. – 1994. – № 6.
5. Лихачев Б.Т. Педагогика: Курс лекцій. – М., 1996.
6. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання. Навч. посібник. – Харків, 2002,

7. Новейший философский словарь. / Сост. А.А.Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
8. Подласый И.П. Педагогика. - М., 1996.
9. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник. Видання 2-ге, виправлене, доповнене. – К., 2005.

ДУХОВНОЕ САМОРАЗВИТИЕ И САМООРГАНИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ ПЛАНЕТАРНОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Е. А. Зеленев

В статье анализируется процесс духовного саморазвития и самоорганизации как составной части планетарного воспитания студенческой молодежи. Определяются сущность этого процесса и его основные принципы.

Ключевые слова: *духовное саморазвитие, духовная самоорганизация, планетарное воспитание, студенческая молодежь.*

SPIRITUAL SELF-DEVELOPMENT AS A PART OF STUDENTS' PLANETARY EDUCATION

Е. А. Zelenov

This article analyzes the process of spiritual self-development and self-organization as a part of students' planetary education. The core of this process and its basic principles are defined.

Key words: *spiritual self-development, spiritual self-organization, planetary education, students.*

Зеленов Євгеній Анатолійович – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: olmer54@mail.ru

Zelenov Evgeniy Anatoliyovich – Ph.D in Education, professor at Pedagogics Department of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: olmer54@mail.ru